

Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma

Suat Kolukırık*

Özet

Sürgün kavramı, coğrafi olarak yerinden yurdundan edilme anlamı yanında siyasal, kültürel ve ekonomik boyutlar içeren bir sürece karşılık gelmektedir. Kültür ve kimliğin yaşamın her boyutuyla olan ilişkisi nedeniyle sürgün öncesi ve sonrasında yaşananları içerisine alan hafızalaştırmalar, derin sosyal ilişkiler içerisinde taşınmakta ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Belirli bir grup ya da bireye ait hatırlamalar kendi deneyimlerine dayalıdır ve hissi olabilmektedir. Ancak benzer hatıraların varlığı birey ve grupların böyle bir olay yaşadıklarını göstermekte ve toplumsal hafızanın homojenliğine vurgu yapmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan, 1944 yılında Stalin'in emriyle Özbekistan'ın Fergana kentine gönderilen Ahıska Türkleri arasındaki sürgün anlatıları da yaşananların benzerliğini ortaya çıkarmakta ve yol açtığı etkileri somutlaştırmaktadır. Bu çalışmada sürgün ve yer değiştirme sürecinin toplumsal hafıza ve kültürel taşınmadaki rolü, Fergana olayları nedeniyle önce Rusya'nın Krasnodar bölgesine, sonra da Amerika Birleşik Devletlerinin Utah Eyaletine göç etmek zorunda kalan Ahıska Türkleri örneği üzerinden ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Ahıska Türkleri, 1944 sürgünü, Fergana olayları, toplumsal hafıza, kültürel göç.

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / Isparta
suatkolukirik@sdu.edu.tr

Giriş

Sürgün kavramı günümüzün en tartışmalı alanlarından biridir ve akademik çalışmalarda; göç, yer değiştirme, azınlık hakları, küresel hareketlilik ve politik kültür konularını içermektedir. Kavram ayrıca kimlik, aidiyet, ev, yurt, gelenek, melez kimlik, dilsel deneyim, kültürel sınır, hafıza, sosyal travma, göç hukuku ve ulus devlet politikaları gibi diasporayla yakından ilişkili tanımlama ve konularla bağlantılıdır. Sürgün kavramını temellendirme ve anlamının en iyi biçimi de yer değiştiren birey ya da grupların yurtlarından zorla çıkarılıp çıkarılmadıkların anlaşılmasına bağlı bulunmaktadır (Hua 2005: 191).

Sürgün çalışmaları farklı coğrafi mekanlara dağılımlık üzerine kuruludur ve küresel bakış açısını gerekli kılmaktadır. Günümüzde hâlâ pek çok insan ve grup, askeri çatışmalar ve etnik temizlik gibi siyasal kararların etkisi altında kendi ülkelerinin dışında yaşamaya itilmektedir. Toplumsal barış ortamının sağlanamadığı, siyasi otoritenin taraflı tutumu ve yeteri düzeyde gelişmişlik gösteremediği bölgelerde sürgün kaçınılmaz bir son olarak belirlemektedir. Sürgünün yol açtığı durumlar ve coğrafi dağılımlık altındaki nüfusun koşullarının irdelenmesi, bütüncül yaklaşımı gerekli kılan sürgün çalışmaları olarak literatürdeki yerini almaktadır (Jansen vd. 2009: 2).

Dünya üzerinde değişik dönemlerde pek çok halkın sürgüne maruz kaldığı bilinmesine karşın, 1944 yılında Stalin tarafından sürgüne gönderilenlerin uzun bir süre dünya kamuoyundan gizli tutulması Kafkaslarda yaşananları farklı kılmaktadır. Ahıska Türkleri açısından yaşanan sürgün, jeopolitik hesaplar ve Türkiye sınırına olan yakınlıktan kaynaklı endişelerle gerçekleştirilmiş, bölgenin Türk ve müslüman karakterinin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Ahıska Türkleri dışında bölgedeki Kırım Tatarları, Malkarlılar, Çeçenler, İnguşlar ve Kalmuklar sürgüne gönderilerek Rus olmayan gruplara karşı etnik bir temizlik gerçekleştirilmiştir.

Sürgüne gönderilen Ahıska Türklerinden bir bölümünün Özbekistan'ın Fergana kentine yerleştirilmesinden sonra 1989 yılında yaşanan olaylar yeni bir dönemi başlatmış ve ikinci bir sürgün süreci kaçınılmaz olmuştur. Olaylar sonrasında Rusya içlerine ve çoğunlukla Krasnodar bölgesine yapılan yerleştirmeler ilerleyen tarihlerde de devam etmiş ve demokratik olmayan uygulamalar neticesinde pek çok Ahıska Türkü başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelere gönderilmişlerdir (Zeyrek 2006: 159). Bugün itibarıyla Ahıska Türklerinin 1944 öncesi topraklarına dönüşlerinde yaşanan sorunlar varlığını korumakta ve Kafkaslardaki Rus kökenli olmayan halkların

demokratik ortamın sağlanması yönündeki istekleri gelecek yıllara bırakılmış görünmektedir.

Toplumsal Hafıza ve Geçmişin Anlamlandırılması

Mevcut dünya algımız geçmişte yaşadığımız deneyimlerle sıkı bir bağlantı içerisindedir ve hafızanın bugünkü yaşantımızı şekillendirme noktasında belirleyici ve etkileyici bir gücü bulunmaktadır. Basit bir kural olarak, sosyal düzen içerisinde yer alan katılımcılar geçmişin hafızasını paylaşmakta ve taşımaktadır. Geçmişe ilişkin kurgularda; anlatılar, aklileştirmeler ve hisler belirleyici faktörlerdir ve kimliğimize ilişkin referans noktalarını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle varolan sahipliklerimiz büyük oranda geçmişe bağlıdır ve geçmişin yaygın imajları bugünkü sosyal düzeni haklılaştırır bir araç olarak kullanılmaktadır (Connerton 1989: 3).

Yaşanılanların anlamlandırılması ya da toplumsal hafıza çalışmalarında bireyin dini, sınıfı ve ailesi hakkındaki bilgileri önemli veri kaynağıdır. Söz konusu bilgiler bireysel anlamda tarihi, sosyal ve politik olarak muhafaza edilmekte ve kültürel boyutlarıyla herhangi bir sosyal grup tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu yönüyle toplumsal hafıza kültürün ve geleneğin taşınması ve korunmasında temel araçtır (Rodriguez vd. 2007: 7). Toplumsal hafızanın kültürel taşıyıcılık rolü, beraberinde değerlerin sosyal uyumunu, okuma ve yazma becerilerini, yeni sosyal çevreye alışmayı ve davranışları içermekte ve bireylere aidiyet kazandırmaktadır. Fakat aynı zamanda sosyal ve kültürel taşınma, kültürel sürekliliği devam ettirme çabası ve isteğiyle yakından bağlantılıdır. Geleneksel olarak değişimin yavaş gerçekleştiği toplumlarda birincil kuşaklar mevcut kültürün devamı ve taşınması konusunda ısrarcıdır ve kültürel yenilikler çoğunlukla genç kuşaklar aracılığıyla sağlanmaktadır (Schonpflug 2009: 9).

Geçmişin izleriyle ilişkili hatırlamalar, hafızanın nerede ve nasıl oluştuğunun da açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle hafızalar olmaksızın grup kimliklerinin birbirlerinden ayrılması ve gruplar arası ilişkilerin anlamlandırılması son derece güçtür. En basit günlük konuşmalar bile oldukça karmaşıktır ve ihtiyaçlarımızı, neler yaptığımızı, nereye ait olduğumuzu, diğer insanlarla olan ilişkilerimizi içermektedir. Bu nedenle hafızayla ilgili çalışmalar, hem bireysel hafıza hem de toplumsal hafıza çalışmaları olarak farklı disiplinlerin ilgisini çekmektedir. Biyografiler, yaşam deneyimleri, seyahat anıları gibi bireysel çalışmalar yanında akademik alanda odaklanılan konular; sosyal ve politik öneme sahip toplumsal hafıza çalışmaları olarak belirtilebilir (Climo vd. 2002: 2).

Hatıralar ve Kolektif Kimlik

Hafıza hem birey ve kimliğin tanımlayıcısı hem de grup kimliğimiz ve değerleriyle olan ilişkilerimizin anlatıcısıdır. Bunun dışında hafıza son derece bireysel bir konudur ve derin sosyal ilişkiler ağını içerir. Mitler, efsaneler, şarkılar, atasözleri, akrabalık, ritüeller ve diğer formların bilgisini yaşam boyunca taşımaktadır. Farklı bir yönüyle hafıza hissidir, duygularla bağlantılıdır ve önyargularla örüntülenmiş olabilir. Çarpıtmalar, eksik hatırlamalar ya da belirgin yok sayışlar üzerinde durulması gereken esaslı noktalar. Özellikle bazı çarpıtmaların varlığı ya da eklenmişliği tartışılabilir boyutlarda olabilmekte ve bireysel ya da politik amaçlar için kullanılabilir (Climo vd. 2002: 13).

Belirli bir gruba ilişkin olarak ortaya konan bireysel hatırlamalar, kişisel deneyimlere ve algılamalara dayalıdır. Benzer hafızaların varlığı bireylerin gerçekte böyle bir olay yaşadıklarını göstermektedir. Kolektif hafıza bu yönüyle homojendir ve yalnızca küçük farklılıklar içermektedir (Wertsch 2002: 25). Öte yandan toplumsal hafıza zaman ve mekana bağlı olarak birey için sosyal ve kültürel bir anahtar ve tanımlayıcıdır. Geçmiş ve yaşananlarla ilgili olarak tarihi yeniden inşa eder ve çoğunlukla politik ve sosyal anlatılarla donatılmıştır (Agnew 2005: 185). Fakat toplumsal hafıza, tarihsel yeniden inşadan çok daha spesifik bir ayrıma ihtiyaç duyar. Belirli olayları ve izleri ortaya koyma çabasından daha özel bir durumdur ve farklı duygusal kanıtlardan ve yorumlamalardan uzak çözümleme gerektirebilir (Connerton 1989: 13). Bunun dışında toplumsal hafıza çalışmaları tarih çalışmaları gibi değişimleri kayıt altına almak ve tarihsel iç içeliği beraberinde taşımanın ötesinde zengin bir dinamik yapıya sahip olma özelliği taşımaktadır (Wertsch 2002: 41).

Bireysel ve toplumsal hafızanın karmaşıklık özelliği yanında hafıza çalışmalarında hafızayı oluşturan ve sosyal etkinliği olan faktörlerin neler olduğu üzerinde tartışılan bir konudur. Yine de genel bir yaklaşım olarak hafızayı şekillendiren etkenlerin algılar ve bireysel deneyimler olduğu kabul edilmektedir (Qi Wang vd. 1996: 10). Bireylerin sahip olduğu toplumsal hafıza ve bununla ilintili göstergelerin anlamının oluşturulması, hafızanın yer aldığı mekan; objeler, kişiler, biyografiler, ritüeller, kültürel pratikler, dil ve sembollerin belirlenmesi temel ihtiyaçtır. Hafızanın dinamik yapısı, unutmama, inkar ve yenilemelerin göz önünde bulundurulması, farklı birey ve gruplara ilişkin verilerin yalnızca bir hafıza ve kimlik olarak belirtilmesi üzerinde durulması gereken özel hususlardır (Climo vd. 2002: 3).

Hatırlama ve geçmişin yeniden kurgusu dışında toplumsal hafızayla ilgili olarak karşılaşılabilecek ve dikkate alınması gerekli iki ayırıcı özellik bulunmaktadır. Bunlardan birincisi canlı kalan tarih, siyaset ve marjinalleşen bireyler, ikincisi de yaşayan bir form olarak düşünsel etkenlerdir. Kültürel hafıza çalışmalarındaki dört farklı görünüş; imajlar, sırlar, anlatılar ve benzerlikler belirleyici değişkenlerdir (Rodriguez vd. 2007: 4). Toplumsal hafıza çalışmalarının temel paradoksu ise hafıza üretim süreci içerisindeki unutmaların varlığıdır. Bu özelliğine karşın, unutmalar ya da eksik hatırlamalar hafıza çalışmalarının bir parçasını oluşturmaktadır. Nitekim toplumsal hafıza her boyutuyla ritüellere katılanlar ve objelerin belirli özelliklerinin yaygınlaşmış hatıralarına dayanmaktadır (Mills 2008: 81).

Sürgün Topraklar ve Ahıska Türkleri

Sürgünün yaşandığı topraklar günümüzde Ahıska, Mesketi ya da Mesketi-Cavaheti bölgesi olarak tanımlanmaktadır. İngilizce ve Rusça kaynaklar Mesketi (Meskhetians, Месхетинцев) adını kullanırken, Türkçe kaynaklar Ahıska-Cavaheti adlandırmasını tercih etmektedir (Aydıngün 2002b). Gerçekte Mesketi daha önceden bu bölgede yaşamış Gürcü olmayan halkı tanımlamak üzere kullanılmış bir isimlendirmedir (Zeyrek 2001: 9). Dede Korkut kitabında Ak-Saka adıyla anılan ve eski bir Oğuz bölgesi olan Ahıska, 1267-1578 yılları arasında Kıpçak/Kuman Türklerinden Atabekler Hanedanınca yönetilmiştir. 9 Ağustos 1578 yılında Osmanlı idaresine geçmiş olan Ahıska kenti merkez olmak üzere Çıldır Beylerbeyliği oluşturulmuştur. 250 yıl boyunca Osmanlı idaresinde kalan Ahıska, milli kimliği, tarihi ve kültürüyle Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olarak kalmıştır. 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında bir kısım Ahıska Türkü, Osmanlı ordusuna yardımcı oldukları gerekçesiyle yapılan baskılar sonucu Erzurum'a sığınmak zorunda kalmış ve sonraki dönemlerde bölgede kargaşa ortamı devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı esnasında bölgedeki Ahıska Türkleri Stalin yönetimince sürgüne tabi tutulmuş ve SSCB coğrafyasının farklı bölgelerine gönderilmişlerdir (Ataöv 2007: 22, Aydıngün 2002a: 23, Bayraktar 2000: 16).

Jeopolitik açıdan sürgünün esas nedeni, bugünkü Gürcistan'ın güney bölgelerini Türk ve Müslüman nüfusundan arındırmak ve Türkiye ile olabilecek muhtemel bütünleşmeyi ortadan kaldırmaktır (Aydıngün 2002b: 50). Ahıska bölgesinden sürgün edilen Türk nüfus yerine Ermeni ve Gürcü nüfus yerleştirilerek söz konusu sürgün politikası arzulanan hedefine ulaştırılmış ve Türkiye'nin bölgeyle olan kültürel sınırlarını etkilemiştir. Günümüzde Ahıska Türklerinin sürgünüyle boşaltılan bölge, Türkiye'nin Kafkaslara

açılmada dar ulaşım koridorlarını kullanmasını zorunlu kılmakta ve bölgesel etkisini sınırlamaktadır. Ayrıca bugünkü Ahıska bölgesi, uluslararası enerji nakillerinin geçiş güzergahında yer almakta ve rekabet alanlarının merkezinde kalmaktadır (Fuller 2008: 249, Şen 2009: 14, Aydınğün 2002c: 191). Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve yine Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Ahıska coğrafyasıyla yakından bağlantılıdır. Bu özellikleriyle bölge uluslararası enerji güçlerinin ilgisini çekmekte ve Rusya, Türkiye ve İran için önemi daha da artmış bulunmaktadır.

Gürcistan açısından değerlendirildiğinde, Güney Osetya, Abhazya, Acaristan gibi üç özerk bölgeye sahip ülkenin kendi iç savunma refleksleri anlaşılabilir ve Gürcistan anayasasını kabul etmiş durumda olan Acaristan'ın herhangi bir sorunun tarafı olmadığı bilinmektedir. Buna karşın Rusya'nın Cavaheti bölgesindeki Ermeni nüfusunu desteklemesi ve Güney Osetya ile Abhazya ilerdeki yeni sorun alanları olarak durmaktadır. Bu bölgede Gürcüler ile olan yakın tarihi işbirliği Türkiye'nin elini güçlendiren bir özelliktir ve Türkiye'de yaşayan Gürcistan/Acaristan göçmeni vatandaşların yanı sıra Gürcistan'da yaşayan Türk nüfusun varlığı gelecekteki ilişkiler açısından bir kazanımdır. Türkiye'nin 2009 yılında ikamet tezkeresine sahip Ahıska Türklerine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkı tanımış olması bölge hassasiyetleri açısından önemli bir girişim olarak değerlendirilebilir (TBBM 3835 Sayılı Kanun).

Yöntem

Toplumsal hafıza çalışmalarında kullanılan derinlemesine mülakatların kurgulanması önemli bir etik alan sorunsalını karşımıza çıkarmaktadır. Veri toplama aşamasında zaman önemli bir etken olarak yer almakta ve zaman/eylem arasındaki değişkenler çalışmayı hedeflenmeyen bağlamlara taşıyabilmektedir (Leeuwen 2008: 76). Ayrıca ifadelerinin konuşma zamanındaki iç ve dış etkenlere göre farklılaşabilmesi ve politik bir zemin üzerinden ilerleyebilmesi dikkat edilmesi gereken noktaları oluşturmaktadır. Mülakat ortamında araştırmacının çalışmaya ilişkin sorgulamaları ve bu alanlara ilişkin ek verilerin toplanışı çalışmanın gidişatını belirleyebilecek diğer unsurlardır. Zira elde edilen veriler dile bağlıdır ve dilin dinamik yapısı içinde değişken biçimlerde kendisini sunabilmektedir. Mülakat, sosyal ilişkilerin bilgisini taşır ve konuşma temellidir. Mülakatlar, mülakat veren ve mülakatçı arasında sosyal bir inşa olarak da görülebilir.

Görüşülenlerin yönlendirilmesinden ziyade, konuşmanın başlatılması ve doğal bir ortam içerisinde devam ettirilmesi, ilk anda görülmeyen verilere

ulaşmayı mümkün kılabilir. Mülakatlardaki önemli nokta, söylemlerin yalnızca sözcüklerle olan ilişkisinin değil, beraberinde sosyal, kültürel, tarihsel ve politik bir durumun aktarımı ya da sosyal pratikleri olarak değerlendirilmesidir. Bu yönüyle söylem ve kritik söylem çalışmaları sosyal bilimlerde farklı stratejileri, analizleri ve gözlem metodlarını kullanarak verileri değerlendirme, hipotezleri test etme ve teori geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Bunun dışında kritik söylem analizi çalışması özelde sosyal yapı ve söylem arasındaki karmaşık ilişkiler üzerine odaklanmış bulunmaktadır (Van Dijk 2008: 4). Söylem analizi gerçekte bir dil organizasyonu ve söylemler içerisinde yer alan ideolojik kurgulamaların irdelenmesidir. Dilin nasıl kullanıldığı, ilerletildiği, farklı sosyal ilişkilerin dilsel temeldeki kurgusu ve hedefi söylem çalışmalarının esasını oluşturmaktadır (Kvale vd. 2009: 226).

Yöntemin makalede kullanımı açısından bu çalışma, derinlemesine mülakat ve eleştirel söylem analizi aracılığıyla toplumsal hafızanın farklı zaman ve mekânlardaki izleri üzerine bir kurgu ve anlama çabasıdır. Ahıska Türklerinin yaşadığı sürgüne ilişkin hatıraları ve bugünkü sosyal koşulları; olaylar, zaman, mekân, kişiler ve kültürel formlar üzerinden irdelenmekte ve analiz edilmektedir. Belirlenen yöntem çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Utah eyaleti Salt Lake kentine Rusya'nın Krasnodar bölgesinden yerleştirilmiş 40 aile ve yaklaşık 270 kişilik bir Ahıska Türkü nüfusu veri kaynağını oluşturmaktadır.

Veri oluşturma aşamasında üçü kadın, yedisi erkek olmak üzere toplam 10 Ahıska Türküyle derinlemesine mülakat yapılmış ve Mart 2009-Mayıs 2009 tarihleri arasında görüşmeler tamamlanmıştır. Mülakat yapılanların üçü 55-59, biri 60-64, ikisi 70-74 ve dördü 75 yaş ve üstü gruba dahildir. Ahıska Türkleri arasındaki aile sayısı gerçekte 40'dan fazladır ve yeni evli çiftlerin geniş aile geleneği çerçevesinde babalarının evinde kalma istekleri, toplam nüfusa oranla aile sayısının düşük çıkmasına yol açmıştır. Öte yandan kentteki Ahıska Türkü nüfusu 2005 yılında mevcut rakamın üzerinde iken, kentin istihdam imkanlarının yetersizliği ve yakın akrabaların bulunduğu eyaletlere taşınmanın tercih edilmesi sonucunda belirgin bir nüfus azalışı yaşanmıştır.

Mülakatlar çoğunlukla aile reislerinin evde olduğu bir zaman dilimi içerisinde, cumartesi ve pazar günlerinde ve ev ziyaretleri esnasında gerçekleştirilmiştir. Evlilik ve cenaze törenleri yanında piknik ve kafe ortamlarında yapılan sohbetlerle de mülakat harici gözlemler yapılmıştır. Diğer bir gözlem çalışması 15-19 Temmuz 2009 tarihlerinde Gürcistan/Ahıska bölge-

sindeki izlenimlerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Bir anlamda Ahıska Türklerinin sürgününe ilişkin değerlendirme; yazılı kaynaklar, mülakatlar ve sürgün coğrafyası izlenimlerine dayanmakta ve farklı veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Son olarak elde edilen veriler söylemler ve ifadeler üzerinden kategorilendirilmiş ve analiz edilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Vagon, Soğuk ve Ölüm: “Ölülerimizi yollara döktüler”

Görüşülenlerin 1944 sürgününe ilişkin anlatıları yaşananlara ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Gerek sürgünü yaşayanlar ve gerekse de sürgüne ilişkin anıları aile fertlerinden dinleyerek hafızalarında taşıyan görüşülenlerin ifadeleri, gerçekleşenlerin sosyal bir travma olduğunu göstermektedir. Sovyet askerlerinin ansızın köye gelişleri, kısa bir süre içerisinde toplanma zorunluluğu ve yük vagonlarıyla sağlıksız koşullardaki nakilleri, sürgünü yaşayanlarda derin etkiler bırakmıştır. Nereye götürüldükleri ve neden gittikleri konusunda bilgilendirilmemiş olan görüşülenlerin savaşılabılır yaştaki aile fertlerinin askerde olduğu da düşünüldüğünde sürgün yolculuğu, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar açısından oldukça zor şartlar altında gerçekleşmiştir. Rus askerinin Ahıska bölgesindeki köyleri abluka altına almasından ve kendilerinden önce sürgüne gönderilmiş diğer halkların varlığından haberdar bazı Ahıska Türklerinin sürgünden kaçma çabaları, ölümlere rağmen gerçekleşmiş ve bir grup Ahıska Türkü Türkiye sınırından içeri geçmeyi başarmıştır.

- Ağladık, korktuk, karşı koymadık askere. Ağabeylerim de askerdi. Onlar yokken bir gece geldiler ve gidiyorsunuz dediler. Annem askerlere meyve, ceviz veriyordu, babam ve abim de asker diye. Büyük erkekler yoktu evde. Kadınlar ve biz çocuklar vardık yalnızca. Tren vagonlarında üç gün kaldık. Yolculuk uzun sürdü tam hatırlayamıyorum. Evden yanımıza aldıklarımızı yedik. Asker bekliyordu başımızda. Sonbaharın sonunda sürüldük, kış girmeden. Mayıs'ta ise Kırım Türkleri sürülmüştü. Sürgünden kaçan amcamın oğlu Türkiye'ye geçti (S.H.).
- Üç yaşındaydım. Hayvan trenlerinde, vagonlarla taşındılar bizleri. Üst üste yığılmış gibiydik. Başka aileler de vardı vagonda. Sürgün esnasında ninem amcamın cesedini Ruslara vermemek için dört gün sandığın içinde sakladı. Sonradan amcamın cesedini buldular. İki kardeşim savaşta öldü (B.A.).

- Sürgün esnasında Ural dağları kısmında kalanlarımız oldu. Yolculukta ölenlerini gömmek için tren den inenler tekrar trenlere binemedi. Yolculukta dedemin iki kardeşi ölmüş. Ali Osman ve Osman dedelerimiz. Benim dedem o zaman savaştaydı. Sovyet ordusunda görevliydi. Türkiye'ye yardım edecekler, Rusya'yı arkadan vuracaklar ve savaş bahanesiyle sürgün edildik o zaman (M.M).
- Ben tam hatırlayamıyorum. Babamın söyledi. Sürgünde vagonlara koyun gibi doldurmuşlar. Ural dağları eteğinde çok ölümümüz olmuş. Nice milletimiz öldü. Bizi sürdükleri yer, aç, yoksul, çıplak ve fakir bölgelerdi. Bir erkek, iki kız kardeşim yolda ölmüş (A.H.).
- Annemler anlatırdı, sürgün zor geçmiş. Gömmemişler cenazelerimizi, korkmuşlar bizimkileri. Her taraf asker doluymuş (P.V.).
- Ondört yaşındaydım. Bizi, kendi cemaatimizi götürdüler. Biz geri döneceğimizi sanıyorduk. İcaret köyündeniz. Bizi Özbekistan'a döktüler. Yanımızda ekmeğimiz, mısırımız vardı. Elmamız, cevizi-miz, armudumuz vardı. Köyde on ineğimiz, ikiyüze yakın koyunumuz vardı. Dedemin adı Halil. Dedemin babasının adı Koca Ali'ydi. Annem Özbekistan'da öldü. Abim cepheden dönmedi. Öldüğünü amcamın çocukları söylediler. Sonradan üç amcamın çocuğu da savaşta öldü (S.H.).
- Ben Abastuban köyündenim. 14 Kasım 1944'te sürdüler bizi. Üç gün öncesinde köyün yollarını kapatmışlardı. Gece 01.00'de gelip çıkardılar bizi. Sürgünde on üç yaşındaydım. Erkeklerimiz savaştaydı, çocuklar ve kadınlar vardı sadece. Kız kardeşim Gürcü köyündeki arkadaşındaydı, orada kaldı. 25 yıl sonra kavuşabildik. 7-8 aile bir vagona yüklerimizle bindik. Gece çok soğuk oluyordu, gündüz ise sıcak. Vagon kapılarını üzerimize kilitliyorlardı. Ninem yolculuk esnasında öldü. Anne ve babası olmayan çocukları kimsesizler yurduna gönderdiler (G.A.).

Görüşülenlerin yukarıda yer alan ifadeleri yaşananlara ilişkin olarak ele alınmış diğer çalışmalarda da benzer biçimde vurgulanmaktadır.

14 Kasım 1944 günü, gece saat 12.00'de daha önce sınırı takviye amacıyla yerleştirilmiş olan on binlerce Rus askeri, silahlarıyla Türk evlerinin etrafını sarmıştır. Dört saat içerisinde kamyonlara doldurulan suçsuz ve çaresiz insanlar istasyona getirilerek trenlere bindirildi. 150-200 bin civarındaki Ahıska Türkü, kara kış gününde yük vagonlarına 8-10 aile halinde koyunlar gibi doldurularak kapılar kilitleniyordu. Yer gök, Allah Allah haykırılarıyla inliyor, ağlama, sızlama ve hıçkırık sesleri kulakları sağır

ediyordu. Ural dağlarının soğuk havası birçok insanın hayatına mal oldu. Onlara kefen ve mezar bile nasip olmadı. Kefenleri Sibiry'a'nın bembeyaz karıydı. 35 gün süren yolculuk sonunda bu talihsiz insanlar Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a dağıtıldılar (Aslan 1995: 8)

Stalin'in İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye'nin diğer devletler ile ortak hareket edip, dünya savaşına dahil olacağı noktasındaki kaygılarının Ahıska Türklerinin sürgünündeki temel faktör olduğu görülmektedir. Nitekim 9 Mart 1941'de Türkiye'ye yapılan tebligatta Türkiye'nin, herhangi bir yabancı devlet tarafından saldırıya ve topraklarını silahla müdafaya mecbur kalması durumunda ortaya çıkacak neticelerden birinin Sovyet Birliğine cephe açma sonucuna yol açabileceği endişesinin olduğu anlaşılmaktadır (Benhür 2004: 330). Söz konusu ifadeler İkinci Dünya Savaşı ortamındaki Rusya'nın öngörülerini ve sürgünün nedenini anlamlandırmada önemli bir belgedir.

Stalin döneminin Rus olmayan gruplara yönelik benimsediği sürgün politikası çerçevesinde, Ahıska Türkleri dışında Acaralılar da gelişmelerden etkilenmişlerdir. Nitekim Ahıska Türkleriyle aynı tarihte, 15 Kasım 1944'te "Türkleşmiş" olarak nitelenen Acarların önemli bir bölümü yük vagonlarına doldurularak Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiş ve Acara'daki "Türkleşmiş gruplar"ın zorunlu göçü 1949'a kadar devam etmiştir (Müller 1995: 43). Ülkedeki diğer halklara yönelik olarak 27 Ağustos 1941'te Volga Almanları, 28 Şubat 1944'te İnguş ve Çeçenler, 13 Nisan 1944'te Kırım Tatarları, 29 Ocak 1949'da Baltık ulusları sürgüne tabi tutulmuşlardır (Gregory 2009: 31). Yaşanan sürgünlerden başka 1921-1938 yılları arasında 4.8 milyon insan tutuklanmış, bunların 3.3 milyonu karşı devrim suçundan cezalandırılmıştır. İdamlar, cezaevleri ve sürgün yoluyla milyonlarca Sovyet vatandaşı baskı altında kalmıştır (Gregory 2009: 8). Hastalıktan, soğuktan, açlıktan ve çalışma kamplarındaki kötü koşullardan kaynaklı ölen Sovyet vatandaşı sayısı 1.473.424'tür. Sovyet düşmanı ve karşı devrim taraftarı olarak görünen ve Rus olmayan unsurlar ile marjinal gruplar Stalin politikalarının hedefi olmuşlardır (Goldman 2007: 256). Rus olmayan nüfusa yönelik yürütülen ayrımcı politikaların sonucunda sürgünde binlerce insan yaşamını yitirmiştir. İklim şartları ve sağlıksız barınma koşulları dışında yerleştirme planlamasından kaynaklanan hatalar birçok aksaklık ortaya çıkarmış, gıda maddelerinin dağıtımındaki gecikmeler yaşanan can kayıplarının artmasına yol açmıştır.

Ayrımcı Politika: “Onlara Göre Türk Diye Bir Şey Yoktu”

1938-1940 yıllarında Ahıska ve çevresine, Türkiye'ye karşı mücavir sınırın korunması adı altında on binlerce asker yerleştirilmiştir. 1940 yılına kadar askere alınmayan Ahıskalılardan 40 bin civarında bir nüfus Alman cephesine sevk edilmiş ve askere gönderilenlerin aile bireyleri Borcom demiryolunun yapımında çalıştırılmışlardır. İronik bir biçimde 1944 yılında tamamlanan demiryolu Ahıska Türklerine mezar olmuştur (Aslan 1995: 8). Sürgünün ardından devam eden ayrımcı politika uygulamaları, Ahıska Türkleri için yaşamı katlanılmaz hale getirmiştir.

- Bütün milletin soyadını değiştirdiler. 1939'dan sonra Türk olduk. Ondan önce Gürcü Müslüman diyorlardı. Sürgün sonrası 1957'ye kadar kasabalarımızın dışına çıkamadık. Pasaport, izin lazımdı. Farklı iki reyon yani bölgedeki kardeşler birbirini göremedi. Rus olmayanlar için Rusya içinde dolaşmak yasaktı. Müslümanlar ve diğer etnik unsurlar için ciddi bir kontrol vardı. Biz tam üç sürgün yaşadık. Buraya gelmek zorunda kaldık. 1944'te yalnızca Ahıska Türkleri sürülmedi, tüm Kafkas halkları sürüldü (M.M).
- Pasaportumda Türk yazıyor diye 1987'de üniversiteye almadılar. Ailemde herkesin pasaportunda Azeri yazıyordu, benim ve kardeşim hariç. Onlara göre Türk diye bir şey yoktu (B.V).
- Dağlarda Kürtler vardı, koyunculuk yaparlardı, onları da sürdüler. Kürtleri Kırgızistan'a sürdüler. Kırım Türklerini Kazakistan'a sürdüler (S.H.).
- Önce Ahıska'dan, sonra, Özbekistan'dan sonra da Krasnodar'dan sürüldük. Özbekistan'ın Sırderya bölgesinden önce Rusya'ya geçtik. Rusya'dan buraya geldik. 89 Fergana olaylarından sonra Rusya'nın Rostov köyüne yerleştik. Çiftçilik yapıyorduk orada (K.A.).
- Sadece bize değil, Karadeniz'e yakın bölgedeki tüm Türklere pasaport vermediler. Özbekistan'dan sonra bizleri terkedilmiş yerlere yerleşmeye zorladılar. Suyu, elektriği ve yolu olmayan köylere yerleşmemizi istediler. Eğer yerleşir isek bize pasaport vereceklerini söylediler. Yerleşenler pasaportunu aldı. Yerleşmeyen alamadı (K.A.).
- 25 yıl köyün dışına çıkamazsınız dediler. Aileler sürgün esnasında farklı bölgelere yerleştirildi. Aileler sonradan birbirini bulabildi, sonradan göçmenlik edebildik. Bir kızım Azerbaycan'da, iki oğlum Rusya'da kaldı. 1965'te köyümüze yakın diye Azerbaycan'a gittik. Kardeşlerimiz orada kalmıştı. O zaman bize izin çıkmıştı. Geçinme şartları iyi olmadığından geri döndük (B.A.).

Türk kimliği ve kültürünü de içerisine alan tecrit ve ayrımcı politikalar altında farklı bölgelere yerleştirilen aile bireylerinin birbirlerini görebilmeleri, izin ve pasaporta tabi tutulmuştur (Özku vd. 2009: 140). Bir anlamda Rusya sınırları içerisindeki seyahatler yasaklanmış ve kontroller uygulanmıştır. Eğitim imkânlarından yararlanabilme, kimliklerde Türk ibaresi yazmama koşuluna bağlanmıştır. Ekonomik alanda ise tarım ve hayvancılık gibi sınırlı istihdam imkânları Ahıska Türklerinin dar bir sosyal çevre içerisinde sosyalleşmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle kırsal bölgelerde yerleşime izin verme politikası neticesinde, Ahıska Türklerinin refah ve gelişmişlik imkanlarına ulaşması engellenmeye çalışılmıştır.

Fergana Olayları: “İyi Bir Soykırımdan Geçtik”

Ahıska Türklerinin Fergana'ya gelmeden önce yayılmış olan halk düşmanı ve insan eti yiyen oldukları söylentisi, sosyal ilişkileri etkilemiş ve iki grup arasında psikolojik bir sınır örmüştür. Nitekim önyargıların etkisinde kalan yerli halk ile Ahıska Türkleri arasındaki çatışmalarda ölümler yaşanmış ve pek çok Ahıska Türkü yaşamını yitirerek yeni bir sürgün dönemi başlamıştır. Neticede toplumsal huzursuzluk ortamını yatıştırabilmek üzere Fergana bölgesindeki Ahıska Türkleri Rusya içlerine ve Krasnodar bölgesine gönderilmişlerdir (Mırkhenova 2006: 33). Bununla birlikte söz konusu yer değişimi beklenen sonucu doğurmamış, özellikle bölgedeki Türk varlığından rahatsız olan aşırı Rus milliyetçileri ve bölge valisinin hedefi haline gelen Ahıska Türkleri yeni mekan arayışına yönelerek Amerika Birleşik Devletlerine uzanan yer değiştirme sürecinin aktörü olmuşlardır. Ancak ABD hükümeti tarafından verilen oturma izni beraberinde Krasnodar bölgesinde önemli bir nüfus azalışına yol açmış ve Krasnodar bölgesindeki Ahıska Türkü nüfusu yaklaşık 2500'e kadar düşmüştür (Perov 2007).

Fergana olaylarına yol açan etkenlerin neler olduğu konusunda farklı görüşlerin varlığı tartışılmaya devam etmektedir. Görüşülenlere göre yaşananlardan Rusya hükümeti sorumludur. 23 Mayıs 1989 günü Fergana'da Kuvasay kasabasında meyve satan bir Özbek kadını ile Ahıska Türkü bir genç arasındaki tartışma, nedensiz bir kavgaya dönüşmüştür. Kavga Fergana'dan sonra Margila ve Taslak şehirlerine yayılmış ve ayaklanma halini almıştır. Olaylar ancak 15 Haziran'da yatıştırılabilmektedir. Ahıska Türkleri Sovyet Güvenlik Kuvvetleri tarafından Fergana dışında kurulan kamplara yerleştirilmiş, sonrasında Özbekistan'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

- Fergana'da 45 yıl kaldık. Özbekistan'da bizim için 'adam yer' bunlar demişler, yardım etmeyin diye önceden bildirmişler. Özbekler

yanımıza gelmeye korkardı. Özbekistan'da dedemin, Rusya'da babamın mezarı var. 17 sene Özbeklerle kaldık, sonra Ruslarla. Biz Çingene olduk, yerimiz yurdumuz yoktu. Bize Kültürlü Çingene derlerdi (B.A.).

- Fergana olaylarını çok iyi hatırlıyorum. İyi bir soykırımdan geçtik. Bir nesli yok ettiler. Annem hep hayıflanır, Türkiye bize yardım etmedi diye. Gelinler tecavülden kurtulmak için pencerelerden atladı. Özbek bayrağı asılı olmayan Ahıska Türkü evlerini ateşe verdiler. Özbek komşularımız da korktukları için bizi evlerine almadılar (B.V).
- Özbekler Fergana olaylarında bizim cemaati kırdı. Silahları vardı ve evlerimizi taradılar. Kaçmak zorunda kaldık. Bizi Rusya içlerine gönderdiler. Malımızı mülkümüzü yok fiyata satıp çıktık (S.H.).
- Fergana'da bizim milleti ezdiler. Çocukları bile katlettiler. Dirgenlerin ucuna taktıkları cesetlerimizi havaya kaldırarak bizlere gösteriyorlardı (G.A.).
- 1989 Fergana olaylarında ciddi bir soykırım yaşadık. Krasnodar valisi burası sadece Kazaklarıdır dedi. Karadeniz boyunu Türklere vermeyeceğiz dedi. Swar -Rus komutanı- vermedi, ben de vermeyeceğim dedi. Putin de bu sürgünden sorumlu. Onun izni olmadan hiçbir şey olmaz. Özbekistan'daki mallarımızı çok ucuza bıraktık. Bir yıl sonra da enflasyonda sattığımız malların parasını kaybettik. Fergana aslında hükümetin bir oyunuydu. Özbeklerle Ahıska Türklerini birbirine düşürdüler, onlar da aslında bizim gibi Sünni Müslümanlar. Olaylarda 1500 - 2000 kişi öldü (M.M).
- Özbekistan Taşkent'te, Özbeklerle aynı evin odalarını paylaşıyorduk. Başlangıçta her şey çok iyiydi. Ekmeğimizi paylaşırdık Özbeklerle. Sonra uzaklaştırdılar bizi. Bizimkiler okudu, çalıştı. Gözleri kaldırmadı. Bizim halk işlek halktır, evimiz, paramız oldu, kuvvetlendiler diye bizi sığdırmadılar. Zenginlerimizin evini ateşe verdiler. Evleri taradılar. Çok ölümümüz oldu. 3 gün polisler olaya müdahale etmedi. Gelinlere kaynalarının gözü önünde tecavüz edildi. Fergana'ya 200 km'dir bizim yerimiz. Namaganda ve Sırderya'ya olaylar taşıtı. Evlerimizi ucuza satıp Rusya'ya gittik. Özbek hükümeti yerlilere ucuz kredi verip evlerimizi satın aldırdı (G.A.).

Konuyla ilgili diğer araştırmacıların verileri yukarıda yer alan ifadelerle örtüşmektedir. Fergana olaylarının nedeni etnik nefret, gençler arasındaki yoğun işsizlik oranı ve dinsel söylentilerdir. Ekonomik açıdan, Ahıska Türklerinin mali koşullarının Özbeklerden daha iyi olmasından kaynaklanan durumdur (Nunn 1999: 46). Diğer bir temel etken bölgenin yeraltı zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Gelecekte bölge ekonomik, politik

ve askeri çatışmaların merkezi olarak kalmaya devam edecek görünmektedir. Rusya, Çin, Afganistan ve İran'ın farklı politikaları ve etkileri bölgedeki barış ortamını belirleyecek düzeydedir. Bölgenin taşımış olduğu özellikler kadar, Sovyet döneminden kalma sosyal gerginlikler çatışmalar için zemin hazırlamaktadır (Tabyshalieva 1999: 2). Fergana olayları neticesinde kargaşa ortamı Kuvasay, Margilan, Kokand ve Namangan kentlerini de içine almış ve resmi rakamlara göre 103 kişi yaşamını yitirmiş, 1000 kişi de yaralanmıştır. Çatışmalardaki yaralanan ordu mensubu ve asker sayısı 137'dir. Maddi anlamda 700'den fazla ev hasar görmüştür. Ahıska Türklerinin tamamına yakını evlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Tabyshalieva 1999: 20). Olaylar sonucu şubat 1990 tarihine kadar Ahıska Türkleri Özbekistan'ı terk etmek zorunda bırakılmış ve 1944'ten sonra ikinci bir sürgün süreci başlamıştır.

Vatan Özlemi: "Kanatları yoktu ki uçabilirdiniz"

Kuşkusuz kendi istekleri dışında farklı coğrafyalarda yaşamak zorunda bırakılan insanlar için vatan özleminin manası her türlü anlatımın dışındadır. Görüşülenlerce sürgünü dramatik kılan ve hafızalardaki canlılığını devam ettiren en belirgin vurgunun 'vatan' kavramına yapılmış olması kültürü ve kimliği yaşatma çabasından ötürüdür. Zira aynı kaderi paylaşıyor olmanın verdiği bir algıyla vatan özlemi üzerinden kimlik ve kültüre göndermede bulunulmakta ve geçmişle gelecek arasında köprü kurulmaya çalışılmaktadır. Diğer bir ifadeyle sürgün anı ve sonrasında yaşanan ayrımcı politikalara karşı kültürel aidiyet Türklük ve İslam üzerinden inşa edilecek grup içi dayanışma bağları kuvvetlendirilmektedir.

- Dedem ve ninem vatan vatan diye öldüler. Kanatları yoktu ki uçabilirdiniz. Dedem vatansız yaşanmaz derdi. Her sürgünde yeniden bir şeyler kurmaya çalıştık. Vatanımız olsa daha rahat ederdik. Vatansızlık zordur, yabancı kalıyorsun, yerli gibi olamıyorsun (B.A.).
- İhtiyarlarımız vatan özlemiyle öldü Özbekistan'da. Kadınlar, nineler, tabiki dedeler de ağlar. Köyümüzü hatırlıyorum, Türkiye'yi gördüm, akrabalarım var orda. Şimdi Ahıska'yı görmek istiyorum (S.H.).
- Biz Ahıska'ya yerleştirilmiş bir milletiz. Annemin tarafı Türkmen'dir. Tarih konusunda yazılı belgelerimiz yok. 1993'te Türkiye'ye gidebilmek için Moskova büyükelçiliğine üç kardeşim adına dilekçe verdim ama sadece iki kardeşime izin çıktı. Anavatanıma dönmek istiyorum. Yersiz, topraksız millet mi olur. Babalarımızın yeri Ahıska (M.M.).

- En büyük isteğim Türkiye'ye ayak basmaktı bu oldu. Şimdi köyüme ayak basmak istiyorum. Havası güzeldi, dağı, meşesi vardı. Çok özlüyorum. Türkiye 25 km. bize. Topraktan, vatandan, anayurttan ayrıldık. Mezarlığı ziyaret etmek, kabri görmek istiyorum. Annemi, babamı ziyaret etmek istiyorum. Bayramlarda çok zoruma gidiyor. Bizim burada sadece karnımız tok (S.H.).
- Dedemin 48 odalı evi vardı, köyden sürüldükten sonra Gürcüler bizim evi bozup, taşlarından 14 farklı ev yapmışlar (B.A.).
- Sürgün Allahın yazısı. Topraksız ve Vatansız kaldık ama rızksız kalmadık. Dönmek istiyorum, görmek istiyorum. Vatanını sevme-yen. Allahını sevmez (A.H.).
- Rahat olsak da aklımız vatanda. Merak ediyor, özlüyoruz. Burada rahatımızı iyi ama yarın ne olacak belli değil (A.Ö.).
- Vatanımı görmek isterim. Kim görmek istemez, Birisi köyümüzden haber getirecek diye bekleyip duruyoruz (P.V.).
- İmkanım olsa görmeye giderim. Baba ve annemin mezarı Taşkent'te kaldı. Geçen yıl kardeşlerimi görmeye Azerbaycan'a gidebildim. Krasnodar'a yerleşmek istedik ama Rusya pasaport vermedi. Baskı uyguladı bizlere. Krasnodar yakındır Türkiye'ye, Ahıska'ya. Türk sınırına yakın olmaz isek işimizi kolaylaştıracaklarını söylediler. Hem vardık hem yottuk Rusya'da (G.A.).
- Osmanlılar yerleştirmiş bizi. İlk dedemin adı Murat. Murat adı kimde var, Türk'te var. Gürcülerin bir kısmı zamanla Müslüman olmuş-tur. Gürcünün biri ölürken şahadet parmağını kaldırdı diye, diğer Gürcüler ölünün eline kırdılar. Osmanlı dinde zorlama yapmazdı. Az da olsa, Türk ile evlenen Gürcü vardı bizim orda (K.A.).

Görüşülenlerin Ahıska bölgesine ilişkin anlatılarında yer alan ev, toprak ve ağaç gibi tanımlamalar hafızanın canlı tutulmasına yardımcı olan sembollerdir. Söz konusu semboller aracılığıyla vatan kavramının boş bir toprak parçasından öte anlamlarla içinin doldurulması hem görüşülenlerin geçmişle özdeşim kurmasını sağlamakta hem de sahiplik duygusuna imkan vermektedir. Bu anlamda vatan kavramı, görüşülenler için güven, özgürlük ve aidiyet sağlamakta, kendi kimliklerini koruma ve varolan yaşamı devam ettirme fırsatı sunmaktadır.

1- Âlem de bilir biz Osmanlı Türküyüz
Ahıska'da ömür sürdük bir zaman
Dini İslam, din Muhammed dinimiz
Okuyup da ilim gördük bir zaman | 2- Otuz senede su kolhozu kurdular
Mal devleti elimizden aldılar
Namaz oruç bize yasak kırdılar
Gizli tuttuk dinimizi bir zaman |
|---|--|

3- Sene otuz yedide çok zulüm oldu
Günahsız bu Türkler mahpusta kaldı.
Gavurlar elinde kavrulup yandı
Şu camiler kilitli kaldı bir zaman

5- Sepildi bu Türkler gurbet ellere
Günden güne düştük ağır günlere
Köle olup satıldık elden ellere
Polisler tutsağı olduk bir zaman

4- Kırk bin can bu Türkler savaşta öldü
Zulüm edip Stalin vatandan sürdü
Yollarda çok insan ecelsiz öldü.
Ağlayıp analar geldi bir zaman

6- Adım Ali Paşa çok selam size
Allahın duası hem cümlemize
Zanarım bir yardım yetişir bize
Sevinip sizinle gülek bir zaman

Ali Paşa Veyselöğlu

Toplumsal hafıza çalışmaları içerisinde sözlü kültür ürünleri önemli bir veri kaynağıdır ve kültürel taşınmaya ilişkin tanımlayıcı özellik taşımaktadır. Bu çalışma özelinde yukarıda yer verilen dörtlükler, söz konusu tanımlayıcılığının bir örneği ve yaşananları anlatmadaki anahtar bilgilerden bir kısmıdır. Ahıska Türklerinin sözlü kültür geleneklerinin zenginliği bu noktada vurgulanmalı ve farklı çalışmaları gerekli kılabilceği belirtilmelidir.

Sosyal Uyum Sorunları: Burada ne bayrak, ne toprağım var

2004 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin farklı eyaletlerine yerleştirilen Ahıska Türklerinin, akrabalık ve yakın aile ilişkileri içerisinde sosyal uyum sorunlarını aşmaya çalıştıkları görülmektedir (Swerdlow 2006: 1829). Eyalet yönetimleri, yeni yerleşenler için görevlendirdiği rehberler aracılığıyla, istihdam ve eğitim sorunlarını çözmede oldukça mesafe almış bulunmaktadır. Daha özel durumlarda görüşülenler önceden yerleşmiş ve çevreyi bilen Türkler, Boşnaklar ya da Arnavutlardan yardım almayı tercih etmekte, ev satın alma ve bankacılık işlemlerinde çoğunlukla bu yola başvurumaktadırlar. Çalışma yaşı grubundaki aile bireylerinin tamamına yakını gelir getirici bir iş sahibidir ve aile bütçesine katkı sağlamaktadır. Diğer bir anlatımla Ahıska Türkleri arasında işsizlik sorunu bulunmamakta ve kolay ya da zor iş ayrımı yapmayan ve çalışmanın kutsallığına inanan Ahıska Türklerinin bu tutumu iş piyasasında kolaylıkla iş bulabilmelerinin önünü açmaktadır. Erkekler çoğunlukla tır şoförlüğü, oto tamirciliği, oto alım satımı ve inşaat işleri yapmaktadır. Kadınlar ise yoğun olarak gıda sektöründe çalışmaktadır.

- Kültürü baba öğretir, dilimizi korursak, geleceğimiz daha iyi olacaktır. Gürcistan şimdi yerleşime izni veriyor. Ama Gürcü dilini konuşacak, okuluna gideceksin. Burada karnım tok, ama karın tokluğundan

başka önemli şeyler var. Vatan özlemi insanı boğar. Burada ne bayrak, ne toprağım var, aması var işte. Gelecek kaygımız var. Çocuklar eğitim alsın. Buradaki Türk Derneği önemli işler görüyor, bizleri bir araya topluyor Dışardan kimse ile evlenilmez. Binde bir olur. Zorumuza gider dışarıdan evlilik (M.M).

- Gürcistan'a dönsek yine dil problemi olacak. Türk Okulu, koleji açılırsa olur. Gürcistan şimdi ekonomik sıkıntıda. Yarın ne olacak belli değil (B.A.).
- Dört yıldır şükür iyiyiz. Türklüğümüzle gurur duyar olduk. Çocuklarımız buraya, dillerine alıştı. Hiçbir ülke bizi sığdırmamıştı. Her sürgünde yeniden başlamıştık yaşama. Sıfırdan başlıyorsun anlıyor musun? (B.A.).
- Amerika'da yaşam rahat, Burada herhangi bir iş yapmıyoruz, tarla yok, hayvan yok, rahatız. Ama apartman yaşamı iyi değil, bizim insanımızın müstakil evi olacak (A.H.).
- 2006 yılında Amerika'ya geldik. Amerika'yı seviyorum. Araba tamircisi olarak çalışıyorum. Saati 10 dolar. Üç çocuğum var. Amerika'da sürgün değiliz ama Rusya'da sürgündük. Çünkü Rusya Türkleri istemiyordu. Bizleri Türk sınırına, öz yurdumuza yerleştirmede ve pasaport vermedi (K.A.).
- Üç oğlum ve iki kızım buraya geldim. Bizim buraya geleceğizimden haberimiz yoktu, Bizleri belirlemişler, 10 bin Ahıska Türkü Amerika'ya gidecek dediler, geldik. Başlangıçta çok korkmuştuk. Şimdi burada durumumuz iyi (G.A.).
- İlk geldiğimizde herkesin kendince sorunu oldu. Dil bilmiyorsunuz. Burada Özbekçe, Kırgızca, Kazakça, Azeri ve Türkçe yetmiyor. İşsizim şimdi. Dil engeli büyük sorun, dil istiyorlar. Ahıska Türklerinin bazıları diğer eyaletteki akrabalarının yanına taşındı. Birbirinize destek olmanız gerekiyor (E.H.).
- Krasnodar'da din eğitimi aldım 15 gün. Kuran ve elif cüzü öğrendim. İstanbul'dan gelen bir hoca öğretti. Amerikan hükümeti geldiğimizde 3 ay maddi destek verdi. Her şeyimizi karşıladı. İlk önce zordu ama şimdi alıştık (A.H.).

Kültürel aidiyete ilişkin olarak Ahıska Türklerinin dillerini çok iyi muhafaza ettikleri görülmektedir. Türkçeyi kimliğin özü olarak değerlendiren görüşlenler, dili bir varoluş aracı olarak anlamaktadır. Ahıska Türkleri örneğinden hareketle dilin korunması ve yaşatılmasında, Sovyetler Birliği gibi ülkelerin uyguladığı baskıcı politikalara karşı geliştirilen refleksif duruşların olumlu

etkisi olduğu düşünülebilir (Balım vd. 2003: 243). Görüşülenler arasında İngilizce, okula giden çocuklar ve gençler tarafından akıcı bir biçimde konuşulurken, çalışma yaşamındaki nüfus sınırlı İngilizceleriyle günlük ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır.

Ahıska Türkleri kültürlerini yaşama bağlamında oldukça istekli görünen bir gruptur. Doğum, evlilik ve ölüm gelenekleri olduğu gibi devam etmekte, kendi grupları içerisindeki etkinlikleri, küçük bir komünite yaşamı izlenimi uyandırmaktadır. Düğün ve sünnet törenlerinin renkliliği ve misafirperverliği dikkat çekici boyutlardadır. Grup içi evlilikler ve özellikle de yakın akraba evliliği desteklenmekte, grup dışı evliliklere izin verilmemektedir. Grup dayanışmasının belirgin olarak gözlemlendiği ölüm törenlerinde ise katılım oldukça yoğundur. Defin işleminden sonraki yedinci ve kırkıncı günde tekrar bir araya gelmekte ve zengin bir menüden oluşan ölü yemeği verilmektedir.

Genel anlamda yeni yerleşimin getirdiği her türlü zorluk grup dayanışması ve geniş aile dayanışması aracılığıyla aşılmaya çalışılmaktadır. Bunun dışında kentteki Türk Kültür Merkezi'yle yakın ilişki kurulmakta ve bazı etkinlikler birlikte gerçekleştirilmektedir. Söz konusu etkinlikler içerisinde konferanslar, eğitim çalışmaları, eğlenceler ve diğer sosyal faaliyetler yer almaktadır. Ayrıca Amerika'daki Ahıska Türklerinin ülke genelinde kurumsal düzeyde örgütlenmeye çalıştığı bilinmekte ve örgütlenmelerinin Türk nüfusunun yüksek oranlı temsilinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

Sonuç

1944'ten günümüze sürgün ve yer değiştirme politikalarından ötürü hayatta kalma mücadelesi veren Ahıska Türklerinin, Amerika Birleşik Devletlerinde görece arzu ettikleri bir ortam içerisinde buldukları görülmektedir. Ancak kültürün yaşamın her boyutuyla olan ilişkisi nedeniyle sürgünün izleri, hafızalarda taşınmakta ve kendisini kimlikle ilintili formlar içerisinde sıklıkla hissettirmektedir. Sürgün bilinci ve gelecekle ilişkili kaygılar mevcudiyetini korurken bu durum vatandaşlık hakkı ve yerleşme imkanlarının elde edilmesiyle biraz yumuşamış görünmektedir. Diğer kolaylaştırıcı bir etken, akrabalık, komşuluk, din ve dil gibi bağların, yeni mekanlarda kader birliği ve ortak geçmiş üzerinden ilerleyerek dayanışmayı kolaylaştırmasıdır. Temel sorunsal ise içe dönük sosyal yapıların oluşma tehdididir ve orta yaş kuşağı ve üzerinin dış gruplarla ilişkisi yok denecek kadar az bulunmaktadır.

Sürgün bir halk olarak iç grup ve dış grup ayrımını iyi bir biçimde kurgulayan Ahıska Türkleri adet, gelenek ve dillerini koruyarak Rus ve Rus olmayan

diğer kültürlerden sınırlı oranda etkilenmiş görünmektedirler. Dil bir anlamda kimliğin temel belirleyicisi olarak kabul edilmekte ve grup kimliğinden ziyade kültürel pratiklerde melezleşme yaşanmaktadır. Dilin dışında kimliğin korunmasına yardımcı olan dini pratiklerdir ve doğum, sünnet, evlilik ve ölüm adetleri içerisinde kültürel birikimler korunarak taşınmaktadır. Sürgün ve sürgün sonrası dönemdeki 'biz ve diğeri' ayrımı bu anlamda kimlik ve kültürün sınırlarını zayıflatmamış aksine güçlendirici etki sağlamıştır. Zira kurumsal anlamda ve uluslararası düzeydeki dernekleşme çaba ve istekleri kültürel canlanmaya iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Sürgün ve kültürel taşınma sürecinin, beraberinde refleksif kimlik hareketlerine de yol açtığı görülmektedir. Özellikle göç edilen yere tutunum sağlayamayan bireyler, marjinal kimlik modelleri içerisinde kendilerini ifade etme yolunu tercih etmektedir. Dışlanmışlık, karşıtlık ve farkedilebilme çabası üzerinden ilerleyen yeni kimlik kabulleri aynı zamanda karşıt/muhalif kimliklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Zira mevcut davranış kalıpları ve sosyal çevrenin değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan yeni yaşam kalıpları birey ve grupların sahip olduğu kültür ve kimliğin sorgulanması sonucunu doğurmaktadır. Genç yaş grubu içerisindeki Ahıskalı gençlerin giyim tarzları, müzik tercihleri ve eğlence biçimlerindeki farklı davranış sergileme tutumları refleksif kimliğe iyi bir örnek oluşturmaktadır. Ancak var olan sosyal kabulü ve kültürel işleyişi sorgulayan, eleştiren duruşlar toplumsal dengesizlikleri ve sürgünün yol açtığı etkileri göstermesi açısından da önemlidir.

Çoğunlukla kırsal alandan gerçekleşmiş sürgün ve yer değiştirme sürecine kültürel formların sağladığı destek açık bir biçimde okunmaktadır. Ortak hassasiyet ve geçmişin varlığına olan inanç, sürgün ve yer değiştirmeyi göç edenler açısından daha yaşanılabilir kılmıştır. Öyle ki parçalanmış ya da bölünmüş yeni mekânlar içinde, göç edenler açısından kendilerinden olanların varlığı tutunum sağlamada en önemli aracı oluşturmakta, yeni sosyal mekanlar inşa edilmekte veya genişletilmektedir. Kendilerinden olmayanlara ilişkin olarak geliştirilen "bizimkiler güvenilirdir" gibi olumlayıcı sıfatlar yaşanan ortamın daha da desteklenebilir olmasını sağlamaktadır.

Genel anlamda Ahıska Türkleri açısından temel sorunsal okuryazarlık oranının düşüklüğü ve geçmişe ve sürgüne ilişkin hatıraların sözlü olarak aktarımıdır. Bir anlamda 1944 ve 1989 dönemlerine ilişkin yazılı kaynak eksikliği yaşananların sınırlı bir haberdarlık çevresi oluşturmasına yol açmış bulunmaktadır. Ahıska Türklerinin coğrafi dağılımı da dikkate alındığında kayıp verilere ilişkin çalışmaların önemi tartışılmazdır. Ahıska Türklerinin

başta Türkiye olmak üzere yaşadıkları coğrafyalardaki örgütlenme ve birlikte hareket etme çabaları bulunsa da henüz başlangıç aşamasında oldukları belirtilmelidir. Ayrıca Ahıska Türklerinin kültürel özelliklerinin yaşatılmasına katkıda bulunabilecek projeler geliştirilmesi ve uluslararası literatür oluşturma ihtiyacı bir zorunluluk olarak kendisini hissettirmektedir.

Son söz olarak Ahıska Türklerinin 1944 öncesi topraklara dönüş istekleri bugün itibarıyla sınırlı oranda gerçekleşebilecek bir taleptir. Sürgün ve yaşanan yer değiştirmelerin ardından kazanılmış yeni birikimlerden vazgeçmeme isteği ve Gürcistan'ın olası bir yerleşime yeteri anlamda destek veremeyeceği gerçeği bunlardan bazılarıdır. Bunun dışında Ahıska bölgesinde büyük orandaki bir Türk varlığı dün olduğu gibi bugün de bölgeden beklentisi olanlar açısından rahatsız edici bulunabilir. Nitekim Ahıska bölgesinin Türk sınırına olan coğrafi yakınlığı, enerji hatları üzerinde bulunuşu ve Kafkasya'ya açılan kapı olma özelliği bölge üzerindeki demokratik gelişimi engelleyici etkenler olarak rol oynayabilecektir. Yine de bölgenin uluslararası ölçekli demokrasi ve zenginlik üretebilme potansiyeli gelecek açısından güvenli ve istikrar sağlayıcı karakterdedir.

Kaynaklar

- Agnew, Vijay (2005). "A Diasporic Bounty: Cultural History and Heritage". *Diaspora, Memory, and Identity: A Search for Home*. Ed. Vijay Agnew. Toronto: University of Toronto Press. 171-186.
- Aslan, Kıyas (1995). *Ahıska Türkleri*. Ankara: Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay.
- Ataöv, Türkkaya (2007). "Ahıska Türkleri: Kendine Özgü Durumları". *Bizim Ahıska Dergisi* 3 (7): 22-27.
- Aydınğün, Ayşegül (2002a). "Kültürünü Koruyan Bir Halk: Ahıska Türkleri", *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi* (Genel Konular Seksiyon Bildirileri.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 23-33.
- _____ (2002b). "Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus?". *The International Journal of Human Rights* 6 (2): 49-64.
- _____ (2002c). "Creating, Recreating and Redefining Ethnic Identity: Ahıska/Meskhetian Turks in Soviet and Post-Soviet Contexts". *Central Asia Survey* 21(2):185-197.
- Balim, Çiğdem ve Ayşegül Aydınğün (2003). "Dil ve Grup Kimliği: Ahıska Türkleri". *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*. Yay. Haz. Ayşe Kiran vd. İstanbul: Multilingual.

- Bayraktar, Rasim (2000). *Ahıska-Çıldır Beyberbeyliği*. İstanbul: Yaşayan Kitaplar.
- Benhür, Çağatay (2004). "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (Güz): 325-337.
- Climo, Jacob J. ve Maria G. Cattell (2002). "Introduction: Meaning in Social Memory and History". *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*. Ed. Jacob J. Climo ve Maria G. Cattell. California: Altamira Press.
- Connerton, Paul (1989). *How Societies Remember*. New York: Cambridge University Press.
- Fuller, Graham E. (2008). *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör*. Çev. Mustafa Acar. İstanbul: Timaş Yay.
- Goldman, Wendy Z. (2007). *Terror and Democracy in the Age of Stalin, The Social Dynamics of Repression*. New York: Cambridge University Press.
- Gregory, Paul R. (2009). *Terror By Quota, State Security from Lenin to Stalin (An Archival Study)*. New Haven and London: Yale University Press.
- Hua, Anh (2005). "Diaspora and Cultural Memory". *Diaspora, Memory, and Identity: A Search for Home*. Ed. Vijay Agnew. Toronto: University of Toronto Press.
- Jansen, Stef ve Staffan Löfving (2009). "Introduction: Towards an Anthropology of Violence, Hope and the Movement of People". *Struggles for Home: Violence, Hope and the Movement of People*. Ed. Stef Jansen ve Staffan Löfving. New York: Berghahn Books.
- Kvale, Steinar ve Svend Brinkmann (2009). *Interviews, Learning the Craft Qualitative Research Interviewing*. California: Sage Publications.
- Leeuwen, Theo Van (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Mills, Barbara J. (2008). "Remembering while Forgetting: Depositional Practices and Social Memory at Chaco". *Memory Work*. Ed. Barbara J. Mills and William H. Walker. Santa Fe: School for Advanced Research Press.
- Mirkhenova, Malika (2006). "People in Exile: The Oral History of Meskhetian Turks (Akhyskha Türkleri)". *Journal of Muslim Minority Affairs* 26 (1): 33-44.
- Müller, Daniel (1995). "Ethnische Gruppen in der Republik Georgien". *Zeitschrift für Türkeistudien* 8 (1): 5-50.
- Nunn, Sam vd. (1999). *Calming The Ferghana Valley, Development and Dialogue in the Heart of Central Asia*. New York: The Century Foundation Press.
- Perov, Sergey (2007). "Ahıska Türkleri Başkenti Terk Etti". Çev. Erdoğan Ilgaz. *Noviye İzvestia* Gazetesi. 25 Nisan 2007. 3.
- Qi Wang ve A. Conway Maratin (2006). "Autobiographical Memory, Self and Culture". *Memory and Society*. Ed. Lars-Göran ve Nobuo Ohta. Hove and New York: Psychology Press.

- Özkul, Osman ve Hüseyin Vermez (2009). “Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları”. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 51: 139-170.
- Rodriguez, Jeanette ve Ted Fortier (2007). *Cultural Memory: Resistance, Faith and Identity*. Austin: University of Texas Press.
- Schonpflug, Ute (2009). “Theory and Research in Cultural Transmission: A Short History”. *Cultural Transmission, Psychological, Developmental, Social, and Methodological Aspects*. Ed. Ute Schonpflug. New York: Cambridge University Press.
- Swerdlow, Steve (2006). “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai”. *California Law Review* 94 (6): 1827-1878.
- Şen, Yunus (2009). *Hazar'ın Kanı: Orta Asya'nın Petrolle Yazılan Tarihi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tabyshalieva, Anara (1999). *The Challenge of Regional Cooperation in Central Asia*, Peaceworks. Washington: United States Institute of Peace.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2009). 3835 Sayılı Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun.
- van Dijk, Teun A. (2008). *Discourse and Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wertsch, James V. (2002). *Voices of Collective Remembering*. New York: Cambridge University Press.
- Zeyrek, Yunus (2001). Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- _____ (2006). *Ahıska Araştırmaları*. Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık.

Exile, Social Memory and Cultural Migration: A Study on the Ahiska Turks in USA

Suat Kolukırkı*

Abstract

Exile means being geographically away from one's home, and corresponds to a process which has political, cultural and economic dimensions. As culture and identity are closely linked to every aspect of life, memory that captures pre- and post- exile experiences is transferred from generation to generation through profound social relationships. The memory of a group or individual depends essentially on self-experiences and bears the possibility of having an emotional character. However, the existence of similar memories reveals that a certain event has been experienced by the individual or group, and emphasizes the homogeneity of social memory. Accordingly, the exile narratives of the Ahiska Turks, who were exiled to the province of Fergana in Uzbekistan by the command of Stalin in 1944, demonstrate the homogeneity of the accounts and objectify the consequent effects of the process of exile. In this study, the role of the process of exile and displacement in social memory and cultural transfer is discussed through the example of the Ahiska Turks, who had to migrate first to the Krasnodar region of Russia and later to the state of Utah in the United States as a consequence of the Fergana events.

Keywords

Ahiska Turks, 1944 deportation, Fergana events, social memory, cultural migration.

* Assoc. Prof. Dr., Suleyman Demirel University, Faculty of Letter and Sciences Department of Sociology / Isparta
suatkolukirik@sdu.edu.tr

Депортация, общественная память и культурное переселение: исследование положения турок-месхетинцев в Соединенных Штатах Америки

Суат Колукырык*

Аннотация

Депортация как понятие наряду со значением переселения с родины с географической точки зрения является процессом, имеющим политические, культурные и экономические аспекты. Исходя из тесной связи культуры и идентичности со всеми сторонами жизни и быта общественная память вбирает в себя все, что было до и после депортации, хранит это глубоко в социальных отношениях и передает из поколения в поколение. Воспоминания определенных групп или отдельных личностей основаны на собственном опыте и носят чувственный характер. Однако наличие подобных воспоминаний отдельных лиц и групп показывает пережитые события и подчеркивает однородность общественной памяти. Являющиеся темой данного исследования воспоминания о депортации турков-месхетинцев, высланных в 1944 году по приказу Сталина в Узбекистан в г. Фергану, показывает схожесть пережитого и конкретизирует его последствия. В данной работе исследуется роль процесса депортации и перемены места проживания в общественной памяти и культурной миграции на примере турков-месхетинцев, вынужденных из-за ферганских событий переселиться сначала в Краснодарский край России, потом в штат Юта Соединенных Штатов Америки.

Ключевые слова

турки-месхетинцы, депортация 1944 года, ферганские события, общественная память, культурная миграция.

* доц. доктор, Университет им. Сулеймана Демиреля факультет социологии, г. Спарта
suatkolukirik@sdu.edu.tr